

UDK 882.03=862
886.2-087 Jakšić, Z.
Izvorni znanstveni članak
Prihvaćeno za tisak 19. 12. 1997.

Dubravka Sesar
Filozofski fakultet, Zagreb

Zadí san sámó obo kàmen... O čakavskome prepjevu Jesenjina

Bogatoj hrvatskoj dijalektalnoj književnosti, posebice poeziji, pripada i njezina zanemarena, opusom nevelika ali translatološki zanimljiva, prijevodna sastavnica koja i danas potvrđuje vitalnost tzv. neknjiževnih hrvatskih idioma. U tome smislu specifičan primjer »obratnoga« prijevoda predstavlja Jakšićev čakavski prepjev književnim (ruskim) jezikom pisanoga teksta — Jesenjinove poezije. Naša usporedba s prepjevima dviju Jesenjinovih pjesama na hrvatski književni jezik (Cesarića i Krkleca) otkriva neke jezične, prvenstveno leksičke i frazeološke posebnosti bračkoga, odnosno selačkoga, čakavskog govora, koje u Jakšićevu stilscome postupku dobivaju i posebnu poetsku funkciju.

Među umjetničkim prijevodima, poglavito među prepjevima, vjerojatno postoje mnogi primjeri jezično i umjetnički neobičnih, u svakome slučaju neočekivanih kreacija. Poseban problem općenito predstavlja prevodenje dijalektalnih književnih tekstova (poznato je koliko su u tome smislu zahtjevne Krležine *Balade Petrice Kerempuha*) koji se zbog svojih lokalnih obilježja, idiomatskih i kulturoloških, često zaobilaze (u antologijama se uglavnom i ne spominju) kao izolirani otoci u moru jezično standardne, priznate i umjetnički potvrđene književne tvorbe, a nerijetko se smatraju i manje vrijednima. Tvrdeći da dijalekt 1) karakterizira lokalno podrijetlo govornika i 2) njegov socijalni, obično seljački (ili seoski) položaj,¹ poznati translatolog i teoretičar književnosti J. Levi ograničava funkcije dijalekta u književnome djelu na krajnosti koje djelomice i sam demantira kad govori npr. o složenoj etnografskoj strukturi i jezičnome naturalizmu u prozi Marka Twaina. Po njegovu je sudu dijalekt u pravilu idiom provincijalca, neobrazovane osobe, odnosno problem koji (obrazovani) pre-

1 Levi (1982), str. 121.

voditelj mora znati izbjeći: »najzgodnije je upotrijebiti dovoljno neutralne izraze — koji nisu karakteristični za neki određeni dijalekt, ali koji se ipak odlikuju *glasovnim, leksičkim* ili *sintaktičkim* (dakle jezičnim, istakla D. S.) osobnostima koje su zajedničke nekolicini dijalekata«. ²

Odvodeći ponekad teoriju prevodenja u različite slijepe ulice, dijalektom pisana književna djela najizravnije stavljaju jezik u središte njezina zanimanja. Polazeći prvenstveno od književnoga, standardnoga jezika, i to takvoga koji više ne raspoznaje ili ne priznaje vlastitu dijalektalnu slojevitost ili heterogenost, moderna translatologija očito previda mogućnost obrnutoga postupka: prevodenje s književnoga jezika na dijalekt. S umjetničkoga je gledišta pitanje funkcije takvoga prijevoda posve suvišno. I takav je prijevod uspješan ili manje uspješan stvaralački čin, on je doduše namijenjen određenome krugu čitatelja (i u tome mu je smislu funkcija ograničena), međutim, to ne znači da su ti čitatelji poluobrazovani provincijalci, a kad bi to i bili — dijalektalni bi im prijevod na posve izvoran način približio neko književno djelo za kojim možda inače ne bi posegnuli.

U jeziku »složene etnografske strukture«, kakav je hrvatski, dijalektalni inventar umnožava priopćajne mogućnosti, a pogotovo mogućnosti stilske kombinatorike. ³ Stoga ne iznenađuje ni pomalo ekskluzivna pojava dijalektalnoga prepjeva jednoga antologijskog pjesnika, čiji su stihovi u najboljemu književnom obliku već odavno prezentirani hrvatskome čitatelju. Riječ je o čakavskome prepjevu Sergeja Jesenjina koji se tako osim u književnoj — Cesarićevoj, Krklecovojoj i drugim ⁴ — pojavljuje i u poetskoj varijanti Zlatana Jakšića, odnosno na bračkoj čakavštini njegovih rodnih Selaca. ⁵

I sam pjesnik, Jakšić je možda ušao u eksperiment s materijom koja ga je, uz ostalo, izazvala i jezično. Daleka bračkome, mediteranskom djeliću svijeta, Jeseninova je poezija zahtijevala odmak od poznatih, čakavskoj poeziji imanentnih kampanelističkih otočkih tema i klišeja, a time i od govora koji operira pripadnim leksičkim i frazeološkim sredstvima. O čemu god pisao, popularni je ruski pjesnik prije svega biograf vlastite duše i Jakšić je u svome idiomu morao potražiti novi izraz za tu poetski neposrednu i jezično čistu *ispovijed huligana*. Drugim riječima, morao je i lokalni kolorit (kojim se inače u vlastitim stihovima majstorski služi) i govor selačke svakidašnjice prenijeti na opću književnu razinu. Njegov ćemo postupak pokušati ilustrirati analizom prepjeva dviju tematski različitih Jeseninovih pjesama: autobiografske — Все живое особой мейтой... (koju je na književni jezik prepjevao D. Cesarić) i poznate sličice iz seoskoga, »pasjega« života — Песнь о собаке (koju je prepjevao G. Krklec). Jakšić ih je u svoj govor pretočio ovako:

2 Isto, str. 122.

3 Vidjeti: Finka (1972), str. 16.

4 *Antologija sujetske lirike* (1965)

5 Jakšić (1989)

* * *

Svè ça jè živo na ovòn balòti,
Svè je sinjano i daje svòj mòt;
I da se nìsàn za pìsnika izlèga
Postà bi, mòre bìt, lupetìna i skòt.

Nìskega rèsta i onàko slabàšan
Meju dicòn junačina prvì
Pùno san pùtih dòma se vràca
Razbijènega nòsa u krvì.

I cìdì san tàda iz ùst razbijènih
Màteri kà se od stràha stàla trèst:
»Pùst, zadi san samo obo kamen,
Do sùtra svè će lipo zarèst.«

I sàda kad je vèc zastìnula
Privrìla krv prošastih lít,
Onà đrška sìla se je mòrala
U pìsmice mojè izlìt.

Gomìla od rìcìh zlatoùstih
I u svàkon stròfi òpeta ìsta tà
I sìla i snàgà i ìsti kuràj
Skandalívca ça podbàda i tantà.

Jà san i sàda pùn sìle i kuràja,
Sàmo mi kòrak nì onì prvì;
Ako su ondà nòs mi razbìvàli
Sàd mi je dušà svà u krvì.

I sàd govòrin svìma ka i màteri
Kad rugàjuć mi se stànedu trèst:
»Nìšta! Zadi san samo obo kamen,
Do sùtra svè će zarèst!«

Kùška

Jùtros u jednòn mìrini
Dì se čuva ràž od tìcìh
Jednà je kùška izlègla
Lìpìh sèdan mālìcìh.

Svè dò noćì onà je lizàla
I glàdila žènske i mùške,
A snìg se je kràví nàčèt
Pod tèplin trbùhon kùške.

A vèčeron kad su se kòkoše
Stivàle na šcàpìću,
Dòša je gospodàr jìdan
I mālìće uvàlì u vrìću.

Uz nàsìp je prùgàla kùška
Prispìvàjuć za njìn trkàt...
A vodà se tàda na mìstu
Zgrišpàla i stàla drčàt.

A kad se je od mùke spotìla
I vrnùla se dòma prìc,
Prikàzà jon se mìsec iznad kùće
Ka jedàn njèzin pasìc.

U nèbo je lājala mùklo
I plàč ju je gòrki čapà,
A mìsec je nàprid hodì
I ondà za glavìcu zapà.

I òci ka zvìzdè zlàtne
Istočila je bìdna u snìg,
Ka pìjàk kad jon bàcu jùdi
Za porugànje òli kaštìg.

Ovdje se, zbog ograničenoga prostora, možemo osvrnuti samo na osnovne značajke Jakšićeva lokalnog idioma. Poznato je da se među bračkim mjesnim govorima selački odlikuje nizom strukturnih osobina koje otkrivaju dodire i miješanje čakavštine sa susjednom istočnobračkom, sumartinskom štokavštinom.⁶ Respektirajući tu činjenicu Jakšić je svoje pjesme i prepjeve pisao *po bràšku i po bròšku*.⁷ Akcentuirao ih je sam — dosljedno i profesionalno, potvr-

6 Šimunović (1977), str. 63.

7 Jakšić (1989)

dujući ovjerenu shemu bračkoga tronaglasnog sustava.⁸ Prepjevi kojima se ovdje bavimo pisani su *po brășku* i zato se na mjestu karakterističnoga čakavskoga dugog i kratkog /o/ — nastaloga od zatvorenoga /a/ (preko diftonga — u dugim slogovima, a nakon kraćenja kvantitete i u zanaglasnim slogovima)⁹ — redovito pojavljuje dugi ili kratki /a/ (npr. *strâh, snâgâ, porugânje, jedân, sâmô, podbâda, prikâzâ se, postâ*). Ova se glasovna osobina selačkoga govora reflektira i na fleksiju, npr. na 3. lice prezenta glagola V. vrste (*podbâda, tantâ, čûva se*), odnosno participa aktivnoga glagola I. vrste 2. grupe (*izlêga se, zapâ*) i V. vrste (*vrâca se, çapâ*).¹⁰ Jakšićevi prepjevi dosljedno bilježe i prijelaz /m/ > /n/ na kraju sufikasa ili nastavaka (*nîsân, govôrin; dicôn, vèçeron; trbûhon; têplîn*), odnosno /j/ > /n/ u dativu i lokativu pridjeva i zamjenica ženskoga roda (*jon, ovôn, svâkon, jednôn*) — mletački utjecaj koji se preko štokavštine proširio i na istočnobračko područje.¹¹ Izuzmu li se i primjeri slobodne pjesnikove *kultivacije* pojedinih oblika (npr. *plâč ju je gôrki çapâ*), po ostalim se strukturnim osobinama Jakšićev selački idiom načelno ne razlikuje od drugih čakavskih govora srednjodalmatinskih otoka.¹²

Jakšićev je leksik pretežno domaći; u navedenim prepjevima ima svega desetak talijanizama: *balôta* (lopta, kugla), *sinjâno* (označeno, obilježeno), *môt* (znak, kretnja), *kurâj* (hrabrost), *skandalîvac* (fakin, izazivač »skandala«) i *tantât* (izazivati, poticati), *stivât se* (poredati se, poslagati se), *zgrišpât se* (namreškati se, naborati se), *çapât* (uhvatiti) i *kaštîg* (kazna).

U Jakšićevu domaćem leksiku nalazimo nekoliko stilski izrazito obilježenih riječi koje se ne pojavljuju ni u originalu ni u književnome prepjevu, npr. u stihu: *i da se nîsân za pîsnika izlêga* // если не был бы я поетом // *da nisam rođen za poetu* (Cesarić). Iako mu iz versifikacijskih razloga nije trebao, Jakšić je ovdje izabrao vulgarizam (kad se odnosi na ljude) *izlêc se*, vjerojatno zato da bi sadržaju ove ispovijedi dodao obilježje fakina, huligana. I imenica *kûška*, na koju Jakšić reducira naslov *Pjesme o kuji*, obilježena je (za razliku od stilski neutralnoga *pasâ*). U otočkoj čakavštini ona ima izrazito, a može se reći i isključivo, negativnu konotaciju. Posvetiti joj *bêštiji* nježnu lirsku pjesmu u lokalnoj je poetici nezamislivo, ali Jakšić tu nije imao izbora. Ponegdje je obilježenost leksika očito uvjetovana i rimom, npr. (*môt*) — *skôt*.

Pri prepjevu ovih dviju pjesama Jakšić je više teškoća morao imati s pjesmom o kuji. Naime, autobiografska pjesma povezuje sjećanje na djetinjstvo s osjećajem životne sudbine i sadrži opće pojmove koji bude očekivane refleksije i asocijacije, a pjesma o kuji je zapravo priča posebnoga, sjevernoga kolorita i elegične atmosfere, čiji elementi (zima, snijeg, ledena voda, nasip uz rijeku i sl.) nisu primjereni južnjačkome okruženju. Jedini prepoznatljivi motiv su ne-

8 Usp. Finka (1971) i Šimunović (1977).

9 Šimunović (1977), str. 10–12.

10 Isto, str. 51–59.

11 Isto, str. 17 i 41.

12 Usp. Šimunović (1977), (1976) i Hraste (1940).

željeni psići koji (kao i maćići) jednako završavaju u vrčići (ali se na Braču obično ne bacaju u vodu nego u jãmu, negdje u gorì).

Usredsreden na elegičnu atmosferu i postizanje dojma Jakšićev prepjev uglavnom vjerno prati Jesenjinovu semantičku liniju, pri čemu ne nastoji u stopu slijediti i njegov versifikacijski ustroj. Stoga mu neki stihovi zvuče kao na poseban način ritmizirana proza. Ritam joj daje čakavski, selački naglasni sustav, a »prozaičnost« domaći frazeološki sklopovi i sintaksa koja se ne lomi u poetskim stilizacijama.

Tako je npr. njegov prepjev stiha я цедил сквозь кровавый рот // i cidi san tada iz ust razbijenih (iz pjesme Все живое особой метой...) — bliži izvorniku od Cesarićeva (govorah prestrašenoj mati...), a ponovljeni je dvostih s upravnim govorom — »Ничего! я споткнулся о камень, / это к завтраму все заживет« // Ništa. Spotakoh se o kamen / ali do sutra će mi proć (Cesarić) Jakšić sintaktički oblikovao u spontanu, svakodnevnu dječju ispriku: »Ništa! Zadi san samo obo kamen / Do sutra sve će (lipo) zarēst.«

Nostalgični Jesenjinovi stihovi ...когда простыла / этих дней кипятоквая вязь u Jakšićevu su prepjevu (...kad je već zastinula / privrila krv prošastih lit) prestilizirani, poetski i frazeološki primjereniji domaćemu govoru i prirodniji od Cesarićevih (kada... vrijućeg klupka više nema). Isto se može reći za stih только новью мой брызжет шаг // samo mi kdrak ni oni prvi, koji je kod Cesarića vjerniji izvorniku (moj korak samo novo štrca), ali se ne doima ni frazeološki prirodno ni poetičnije od Jakšićeva. Posebno je sretna Jakšićeva poetska kreacija gomila od ričih zlatoüstih (золотая словесная грудa; kod Cesarića: zlatna... грудa mojih riječi), u kojoj gruda ne bi postigla pravu asocijaciju na mnoštvo »nagomilanih« riječi.

Tražeci punu rimu stihu говорю... / в чужой и хохочущий сброд // govdrin svima... / kad rugajuć mi se stãnedu trēst / (do sutra svē će zarēst) — Jakšić ne nalazi bolje rješenje od Cesarića (bagri što se kesi / govorim sad u kasnu noć), čiji je prepjev slobodniji, ali je prirodniji i slikovitiji.

U prvoj je strofi Kuške Jakšić leksički izmijenio neke detalje. Umjesto pri štali (Krklec) on kaže: u mĩrini / di se čuva rãž..., što je blisko izvorniku (в ржаном закуте), a logičan, dobro odabran dodatak od tičih trebao mu je i zbog rime. Ostali, Jesenjinovi elementi ove slike ...где златятся рогожи в ряд, koje je Krklec izvrsno povezo u stih (gdje rogoz se zlati pod gredom), ne bi bili primjereni ni interijeru mirine ni otočkome podneblju i zato ih je Jakšić spretно izbjegao.

Kuška (u ruskome сука, jer собака — također ženskoga roda — ima opće značenje psa) u Jakšićevu je prepjevu izlęgla (ovoga puta u neutralnome značenju), a ne oštenila — jer ni taj glagol ni imenica od koje je izveden ne postoji u lokalnome leksiku — lĩpĩh sēdan mālĩčĩh, a ne ridĩh štenadi redom (Krklec), odnosno рыжих семерых щенят. Umjesto šteneta na drugome se mjestu pojavljuje i (jedãn nĩžĩn) pasĩć. Uporabom čakavskih deminutiva posve je neutralizirano nepoetično, pejorativno značenje kuške u svakodnevnome govoru.

Zahvaljujući izboru leksika idilična je sličica večeri na selu ekspresivnija nego u originalu: kad su se kōkoše stivãle na šcarĩću // когда куры обсиживают

шесток // *kad koke na lijegala kreću* (Krklec). Razbija je dolazak *gospodārà* (хозяин), koji je jedini pravi domaći, otočki sinonim za *gazdu* (Krklec).

Izraz *prugàla* (*je*) pojačava dramatičnost situacije; doslovno preveden oblik *trkàla* (бежала) bio bi stilski neutralan. Nemir i tjeskobu dočarava opis vode (bez ovdje ionako suvišnoga atributa — *nezaleđene* — воды незамерзшей гладь) koja se *zgrišpàla*, i to *na mīstu*. A mjesec se nije sakrio *iza huma* (Krklec) u polju (за холм в полях), jer takav je pejzaž na Braču teško naći, nego je zapao *za glavīcu*.

Slobodnije interpretirajući stihove a когда чуть плелась обратно, / слизывая пот с боков // *a kad se od mūke spořila / i urnūla se dōma prīć*, koje je i Krklec prepjevao slobodno, na »štetu« izvornoga sadržaja (*a kad se od trčanja vruća / i znojna probi kroz sjene*), Jakšić ih u prvome dijelu frazeološki posve prilagođava domaćemu idiomu, dok drugi dio, očito zbog rime (*prīć–pasīć*), djeluje ponešto poetski nategnuto.

Metaforu (koju Krklec izostavlja) o kujinim očima što se na kraju *ka zvīzdè zlātne* kotrljaju po snijegu (покатились глаза собачьи / золотыми звездами в снег) poput piljaka koji se psu bacaju kao от подачки (*za porugānje*) Jakšić prenosi jednostavnim riječima, ostvarujući jednako potresan dojam kao i izvor-nik.

Na pitanje je li Jakšić svojim prepjevima postigao jesenjinovski poetski efekt čakavac će sigurno odgovoriti potvrdno, ne obazirući se na njihovu dijalektalnu ekskluzivnost u odnosu na književne prepjeve. Usudili bismo se tvrditi da ta iznimnost i ne proizlazi iz jezika (govora) nego više iz same ideje o prepjevu ruskoga pjesnika na hrvatsku čakavštinu. Jakšić je to sebi kao pjesnik mogao dopustiti (prepjevao je, uostalom, i J. Préverta!). Sve što je pri tome postigao — a uspio je svojim selačkim govorom izraziti poetiku jednoga svjetskog lirika — nije samo prinos poeziji čakavskoga varijeteta nego je vrijedan i značajan dokaz vitalnosti čakavskoga elementa u hrvatskome jeziku i potvrda njegove poetske izražajnosti u mozaiku hrvatske književne tvorbe.

Literatura

Antologija svjetske lirike (1965), ur. S. Ježić, Zagreb.

Есенин, С. (1956): *Стихотворения и поэмы*, Ленинград.

Finka, B. (1971): Čakavsko narječje, *Čakavska rič* br. 1, str. 11–71.

Finka, B. (1972): Čakavske stilističke studije, *Suvremena lingvistika* br. 5–6, str. 15–18.

Finka, B. (1973): O čakavskom identitetu, *Suvremena lingvistika* br. 7–8, str. 11–16.

Hraste, M. (1940): Čakavski dijalekat ostrva Brač, *Srpski dijalektološki zbornik* X, str. 1–64, Beograd.

Jakšić, Z. (1989): *Jesenjin po brašku i po brošku*, Split.

Levi (Levi), J. (1982): *Umjetnost prevođenja*, Sarajevo.

Moguš, M. (1971): O jedinstvu čakavske akcentuacije, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* br. 12, str. 7–12.

Moguš, M. (1977): *Čakavsko narječje. Fonologija*, Zagreb.

Sapunar, A. (1993): *Brački baščinski glasi*, Split.

Šimunović, P. (1976): Ogljed jezičnih osobina bračke čakavštine (s rječnikom), *Narodna umjetnost* br. XI–XII, str. 497–518.

Šimunović, P. (1977): Čakavština srednjodalmatinskih otoka, *Čakavska rič* br. 1, str. 5–63.

Zadî san sâmô obo kâmen...
Über die čakavische Nachdichtung der Poesie Jesenins

Im Artikel wird die Frage eines spezyphischen Beispiels und des Verfahrens »umgekehrter« Nachdichtung erörtert, und zwar in der dialektalen, čakavischen Übersetzung eines literarischen Textes — der Poesie von Jesenin. Im Vergleich zu den Übersetzungen der Gedichte von Jesenin in die kroatische Standardsprache (Cesarić und Krklec) werden die sprachlichen, vor allem aber die lexikalischen und phraseologischen Mittel des konkreten čakavischen Idioms analysiert, die in der Nachdichtung Jakšićs eine besondere poetische Funktion bekommen.